

Lukáč, Miroslav; Šimkovic, Michal

Zaniknutá karnerová kaplnka v meste Krupina

Archaeologia historica. 2022, vol. 47, iss. 1, pp. 197-220

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/AH2022-1-9>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.76645>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](#)

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220913

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZANIKNUTÁ KARNEROVÁ KAPLNKA V MESTE KRUPINA¹

MIROSLAV LUKÁČ – MICHAL ŠIMKOVIC

Abstrakt: Mesto Krupina patrí medzi najstaršie mestá na Slovensku, pričom prijímalo či odovzdávalo vplyvy nielen v právnej, hospodárskej, ale aj architektonickej a duchovnej oblasti. Juhozápadne od rímskokatolíckeho kostola bola v stredoveku postavená karnerová kaplnka – vyčlenený osobitný priestor pre ukladanie kostí zosnulých obyvateľov mesta. O zachovanej podzemnej časti krupinského karnera boli prvé údaje v odbornej literatúre publikované v roku 2006. Karner má štvorcový pôdorys, pričom najbližšie analógie sú s rakúskymi karnermi. Svojím centrálnym zaklenutím na stredový pilier ho možno analogicky spojiť s karnerom v blízkej Banskej Štiavnici, s ktorou má Krupina doložené dlhodobé hospodárske i umeleckohistorické vzťahy. Autori príspevku riešia rôzne otázky týkajúce sa karnerovej kaplnky a uvažujú o jej zaradení do kontextu vývoja karnerových kaplniek v stredoeurópskych súvislostiach.

Kľúčové slová: karnerová kaplnka – karner – kostnica – areál kostola – patrocínium – sv. Michal archanjel – 13.–14. storočie.

A ruined charnel chapel in the town of Krupina²

Abstract: The town of Krupina is one of the oldest in Slovakia, having absorbed and passed on influences not only in the fields of law and economy but also in architecture and spiritual life. In the Middle Ages, a charnel chapel was built south-west of a Roman Catholic church – a special space designed to hold the bones of the deceased inhabitants of the town. The first data about the preserved underground section of the Krupina charnel house was published in 2006. The charnel chapel has a square plan, the closest analogies being Austrian charnel houses. With its central arch on a central pillar, it can be analogically linked to the charnel house in nearby Banská Štiavnica with which Krupina has had long-standing economic and art-historical relations. The authors of the article address various issues concerning the charnel chapel and discuss its setting in the context of the development of charnel chapels in Central Europe.

Key words: charnel chapel – charnel house – ossuary – church grounds – dedication – St. Michael the Archangel – 13th–14th century.

Úvod

Mesto Krupina patrí k najstarším mestám v rámci Slovenska, pričom po prvýkrát je písomne doložená komunita hostí už v roku 1238 ako Saxones de Corpona (CDSI II, 31–32 č. 45), kedy pravdepodobne získala aj prvé písané privilégia. Tie boli komunite hostí obnovené Belom IV. 15. decembra 1244 (CDSI II, 113–114 č. 168; Lukáč a kol. 2014, 27, 113). V katastri mesta existovali ešte pred vznikom stredovekého nemeckého urbánneho celku (dnešného mesta Krupina) slovansko-slovenské osady. Ich centrom bol Kostol sv. Petra (Lukáč a kol. 2006, 25, 198) postavený okolo polovice 12. storočia (Hanuliak 1995, 271–274). Po príchode nemeckých hostí bol medzi rokmi 1200–1230/1238 postavený nový veľký a hlavný farský Kostol Blahoslavenej Panny Márie, dnes Kostol Narodenia Panny Márie (Lukáč 2020, 126–127, 133). V hmote stavby sa dobre zachovala pôvodná románska bazilika (Mencl 1937, 203–206). Okrem tejto stavby v 15. storočí vznikla prikostolná kaplnka neznámeho patrocínia (dnes Kaplnka sv. Rozálie) a koncom 14., resp. začiatkom 15. storočia aj Kaplnka sv. Alžbety spojená s mestským špitálom. Pravdepodobne

1 Pojmy karnerová kaplnka a karner považujeme za synonymá, preto sú v texte používané oba. Karnerová kaplnka mala zrejme dve časti – nadzemnú časť s oltárom a s funkciou pre náboženské obrady a podzemnú kostnicu na uchovávanie nezotlených kostí z prikostolného cintorína. Po zániku nadzemnej časti kaplnky ostala iba kostnica – ossarium, preto je v texte použitý aj tento pojem. Pojem kostnica (ossarium) je použitý aj preto, lebo je uvedený vo vizitáčných protokoloch z 19. storočia.

2 We consider the terms charnel chapel and charnel house synonymous, therefore both are used in the text. The charnel chapel apparently had two parts – an above-ground section for religious ceremonies and an underground ossuary storing the bones from the churchyard. After the dilapidation of the above-ground part of the chapel, only the ossuary remained, hence the term ossarium used in the text. This term is also used as it features in 19th-century visitation protocols.

na sklonku stredoveku okolo kostola vzniklo opevnenie s baštami. Doba výstavby opevnenia, jeho stavebný vývoj ani postavenie opevneného areálu v rámci mesta zatiaľ neboli predmetom výskumu.

Staršia literatúra však nepredpokladala existenciu karnera, respektíve karnerovej kaplnky. Prvá úvaha o existencii karnera v Krupine sa objavuje až v pamiatkovom výskume Márie Kodoňovej z roku 1977 (Kodoňová 1977, 43–44). Autorka výskumu existenciu karnera spája s baštou premenenou na farskú miestnosť, čo je dnes novopostavená juhovýchodná bašta spojená s farou. Kodoňovej úvahu prebrala aj odborná literatúra (Veľasová 1999, 46; Hoššo 2000, 14; Vančo 2000, 87, ktorý píše o predpokladanej rotunde). Aj v najnovšej práci Stredoveký kostol od kolektívu autorov (Pomfýová a kol. 2015, 179) je zmienka o možnom karneri. Cituje sa v nej publikovaný výsledok výskumov i z Krupiny (Kodoňová 1981, 13), pričom autori zdôrazňujú potrebu overiť údaje archeologickým výskumom. Išlo však o nepriame svedectvo o náleze kostí v tom čase už v nejestvujúcom objekte, ktorý bol neskôr prebudovaný na farskú miestnosť.

Nový pohľad na otázku lokalizácie karnera priniesol prvý obhliadkový výskum tzv. Husitskej bašty a jej podzemia realizovaný v roku 2006 v rámci prípravy monografie mesta. Z neho vyplynul predpoklad, že pivnica, do ktorej sa vchádza z interiéru Husitskej bašty je zvyšok bývalej kostnice, podzemnej časti karnerovej kaplnky. Na otázky k problematike jej vzniku, slohových súvislostí a možného zasvätenia sa pokúšame odpovedať v tejto štúdiu, ktorá vychádza z historického a pamiatkového výskumu Husitskej bašty a v rámci neho i karnerovej kaplnky, ktorý bol realizovaný ešte v roku 2012. Historický (sčasti aj umelecko-historický) výskum spracoval Miroslav Lukáč a pamiatkový architektonicko-historický výskum Michal Šimkovic (Šimkovic–Lukáč 2012).

Karnerová kaplnka a opevnenie kostola

Zvyšky karnerovej kaplnky sa podarilo odкрыť v hmote bašty situovanej v juhozápadom nároží opevnenia okolo kostola. Z opevnenia sa do súčasnosti zachovali zvyšky hradbového múru s dobre zachovanou bránovou vežou na severovýchodnej strane a tzv. Husitskou baštou v juhozápadnom nároží. Severozápadná (tzv. Mušketová bašta) je výrazne deštruovaná. Ďalšia bašta na juhovýchodnej strane bola v roku 1941–1942 v rámci rekonštrukcie farskej budovy zbúraná a nahradená podobnou stavbou (Lukáč a kol. 2014, 221).

Pozostatky karnera sú dnes ukryté pod terénom bezprostredne vedľa juhozápadnej bašty (Husitskej bašty), na jej východnej strane. Zo stavby dnes stojí len kompletne zachované spodné podlažie. Na mieste nadzemnej časti stavby sa rozkladá novoveký prizemný dom, ktorý bol príslušenstvom fary. Dnes je suterén bývalého karnera s baštou prepojený novovekým schodiskom a bývalá kostnica slúži ako pivnica.

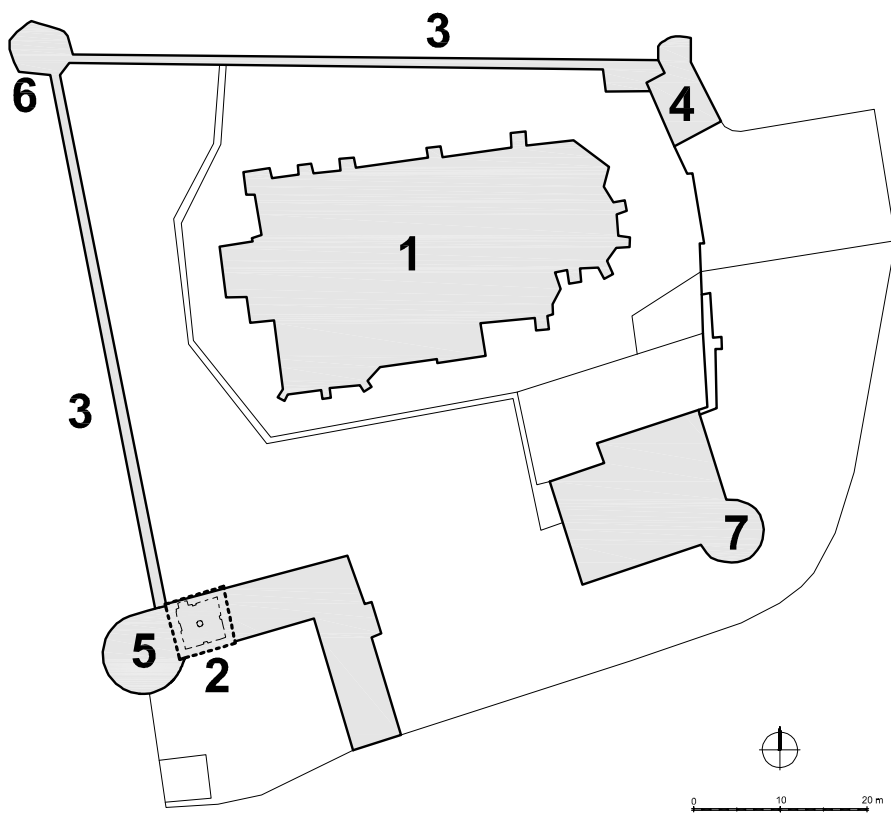
Osudy karnerovej kaplnky sa prelínali s výstavbou opevnenia okolo kostola. Krupinský opevnený kostol – krupinský mestský hrad vznikol podobne ako mestské hrady v Kremnici, Banskej Štiavnici a Banskej Bystrici – opevnením staršieho farského kostola. Výstavbu najstaršieho opevnenia je možné na základe písomných správ predpokladať už okolo roku 1440, kedy Krupinu, vrátane stredoslovenských bankských miest, obsadil katolícky šľachtic Ján Jiskra z Brandýsa. Ten obhajoval nároky na trón ešte neplnoletého Ladislava Pohrobka (neskôr korunovaného na uhorského kráľa), syna kráľovnej Alžbety. V listine z roku 1437 sa spomína správca Špitála sv. Alžbety „*extra muros oppidi*“, teda doslovne v prípade Krupiny „za hradbami mesta“ Štefan Martini z Dvorník (MV SR SA BB pr. AZ, Mesto Krupina, listiny..., list z 31. 8. 1437, inv. č. 50, sign. IB 8). List prepisujú aj cirkevní historici (Nyizsnyanszky 1800, 13–15; Csery 1862, 224–225), pričom v prameňoch spolu s údajmi o správcoch špitála (napríklad Ján syn Jána k r. 1413 a 1415) zo začiatku 15. storočia sa múry ešte nespomínajú. Možno aj preto, že Ján syn Jána, správca Špitála sv. Alžbety v Krupine v listine z roku 1413 vystupuje len ako svedok (ZsO IV, 256 č. 1078), no v ďalšej listine z roku 1415 je spomínaný už ako priamy aktér v spore medzi Krupinou a prepoštvom v Bzovíku (ZsO V, 92 č. 138). Preto možno len veľmi teoreticky uvažovať o čase stavby prvých krupinských hradieb (aj podľa vyššie uvádzaných rokov) medzi rokmi

Obr. 1. Letecký pohľad na areál farského kostola. Šípkou je označená poloha karnera. Foto Václav Hanuliak.
Abb. 1. Luftansicht des Pfarrkirchenareals. Lage des Karners mit Pfeil gekennzeichnet. Foto Václav Hanuliak.

Obr. 2. Letecký pohľad na areál farského kostola. Šípkou je označená poloha karnera. Foto Václav Hanuliak.
Abb. 2. Luftansicht des Pfarrkirchenareals. Lage des Karners mit Pfeil gekennzeichnet. Foto Václav Hanuliak.

Obr. 3. Situácia areálu farského kostola. 1 – farský Kostol Narodenia Panny Márie; 2 – karner; 3 – hradbový múr; 4 – bránová veža; 5 – tzv. Husitská bašta; 6 – tzv. Mušketová bašta; 7 – bašta, dnes súčasť fary.

Abb. 3. Lageplan des Pfarrkirchenareals. 1 – Mariä-Geburtskirche; 2 – Karner; 3 – Wehrmauer; 4 – Torturm; 5 – sog. Husitenbastei; 6 – sog. Musketenbastei; 7 – Bastei, heute Teil des Pfarrhauses.

Obr. 4. Celkový pohľad na tzv. Husitskú baštu pred vybudovaním novovekej prístavby. Foto Martin Miňo.
Abb. 4. Gesamtansicht der sog. Hussitenbastei vor Errichtung des neuzeitlichen Anbaus. Foto Martin Miňo.

Obr. 5. Pohľad na baštu z východnej strany. Vpravo novoveká budova na mieste karnera.
Abb. 5. Blick auf die Bastei von der Ostseite. Rechts neuzeitliches Gebäude an der Stelle des Karners.

1413 (resp. r. 1415) až 1437. S istotou vieme povedať, že v listine poľského kráľa Vladislava Jagellovského (1441) je už Krupina spomínaná ako *fortalicium Crupina* (CDM IV, 394 č. MCDXVI; Lukáč 2006, 216), kedy kamenné hradby zrejme už jestvovali. V priebehu prvej a druhej polovice 15. storočia sa opevnenie kostola i Krupina postupne ocitli v rukách kráľovnej Alžbety a Jána Jiskru z Brandýsa, Vladislava Jagellovského alebo Ladislava Huňadyho. V ďalšej listine z roku 1471 kráľ Matej Korvín Krupine odpúšťa dane s odôvodnením, že mesto trpelo drancovaním a požiarom od vojakov – v texte „lotrov či cudzincov“ (*Latronum sive externorum*; MV SR ŠA BB, pr. AZV, MK, inv. č. 26, sign. IA 17, šk. 2; Kľučka 1975, 15; Nyizsnyanszky 1800, 64). Krátko predtým v roku 1470 mesto panovník podporil odpustením dane všetkým, ktorí v meste postavia dom (HKM 412–413; MV SR ŠA BB pr. AZV MK, listina z 12. apríla 1470, inv. č. 25, sign. IA 16, šk. 2; Kľučka 1975, 15). Je preto pravdepodobné, že v priebehu 15. storočia karnerová kaplnka zanikla alebo bola jej existencia ohrozená. Ak nebola zničená nadzemná časť karnerovej kaplnky v 15. storočí, je potrebné predpokladať, že sa tak stalo najneskôr v období protitureckých bojov, niekedy v prvej polovici 16. storočia. K otázke zániku kaplnky počas bojov s osmanskou ríšou však nemáme žiadne konkrétne informácie a neuvádza ich ani Michal Matunák – autor podrobnej práce, ktorá sa týka i mestského hradu (Matunák 1901, 1–80; 2011, 1–90).

Funkcia správcu krupinského kostola bola po postupnej konverzii mešťanov ešte v prvej polovici 16. storočia z katolicizmu na luteranizmus obsadená voleným evanjelickým nemeckým správcom farnosti (farárom). Preto možno predpokladať isté potlačenie pôvodných katolíckych kultov – i zasvätenia pôvodnej karnerovej kaplnky, a to v prípade, ak nezanikli už skôr.

Archívne pramene o karneri

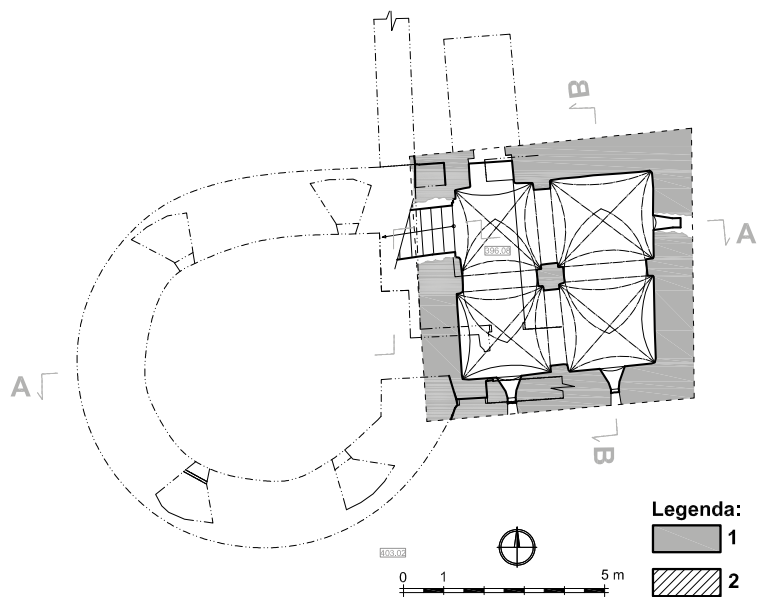
Stredoveké pramene o karnerovej kaplnke nie sú podľa súčasných informácií známe. Záznam o objekte, ktorý by sme mohli identifikovať s bývalou kostnicou karnerovej kaplnky, je v rukopise Pavla Párničana (1956, 3). V ňom sice autor uvádza, že najstaršia pivnica v meste Krupina je spomínaná v roku 1444 práve pod Husitskou baštou, ktorá mala byť zrejme v priestore pôvodného karnera a v ktorej sa zabávali Bartolomej a Ladislav Paláštiovci, no táto informácia nebola doteraz pozitívne overená. Párničan totiž konkrétny prameň necituje. Pokúsili sme sa zdroj identifikovať podľa datovania zdroja. Podľa literatúry, ktorá uvádza listinu z roku 1444 (Engel 1996, 347; MNL-OL, DF 249246) i podľa originálu (MZA Brno, sign. V 199, šk. 7) sú obaja Paláštyovci v Krupine evidovaní ako kasteláni z Krupiny. V tejto listine z roku 1444 sa však zmienka o pivnici nenachádza. Je možné, že sa v budúcnosti objaví ďalší prameň, ktorý pomôže spresniť či objasniť tvrdenie Pavla Párničana. Ak by sa to potvrdilo, je možné uvažovať o zániku nadzemnej časti karnera i funkcie kostnice už pred uvedeným dátumom.

Objekt pivnice spomína aj krupinský farár a historik Melichar Nižňanský (Nyizsnyanszky 1800, 19). Táto tzv. Kopňova pivnica sa mala nachádzať mimo opevnenia a mohla vykazovať známky nejakej „husitskej“ modlitebne. Podľa kontextu a reálneho zhodnotenia situácie možno predpokladať, že ide práve o zvyšok bývalého karnera, do ktorého sa vchádza z tzv. Husitskej bašty a je skutočne mimo opevnenia. K údajom Nižňanského o pivnici treba poznamenať, že *Kopňova pivnica* je v literatúre (Majtánová–Majtán 1979, 154; Majtán 2006, 125) spájaná aj s vypočúvaním krupinských „bosoriek“ a mala byť pod starým mestským domom. K vysvetleniu tohto rozporu bude potrebný ďalší výskum.

Históriu krupinského kostola, ako aj jeho najbližšieho okolia – vrátane karnerovej kaplnky – sme sa snažili overiť v ďalších v cirkevných prameňoch. Najstaršia kanonická vizitácia ku Krupine z Hevenešiu zbierky Univerzitetnej knižnice Univerzity Loránda Eötvösa v Budapešti k roku 1692 (ELTE EK BP, Vizitácia 1692, 8) informuje iba o tom, že kedysi bola stavba kostola: „*veľkolepá, ohradená múrom na spôsob pevnosti či hradu so štyrmi baštami na rohoch*“, no bez záznamov o karnerovej kaplnke či kostnici. Vizitácia z roku 1805 spomína Čechov, ktorí okolo roku 1440 okupovali kostol a ako sa píše v neskoršej listine Mateja Korvína okolo kostola postavili hrad, navyše uvádza, že sa tu pochovávalo až do roku 1788, kedy ešte zrejme kostnice (medzi

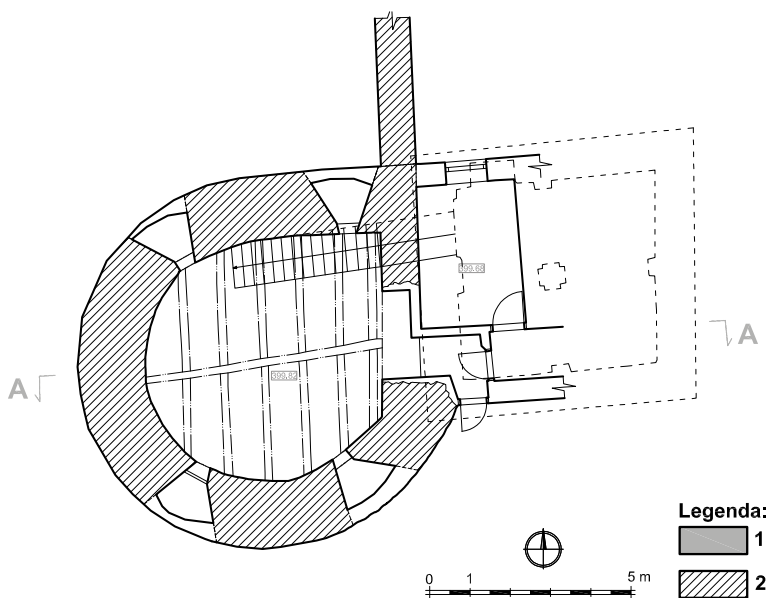

Obr. 6. Pohľad na baštu zo severovýchodnej strany. Viditeľné je zalomenie fasády, ktoré vzniklo rešpektovaním staršej stavby.
Abb. 6. Blick auf die Bastei von der Nordostseite. Zu sehen ist die durch Respektierung eines älteren Baus entstandene Abknickung der Fassade.

Obr. 7. Pôdorys suterénu bašty a karnera. 1 – karner, 13. až 1. polovica 14. storočia; 2 – bašta, asi 2. štvrtina 16. storočia.

Abb. 7. Grundrisse des Souterrains der Bastei und des Karners. 1 – Karner, 13. bis 1. Hälfte 14. Jahrhundert; 2 – Bastei, vermutlich 2. Viertel 16. Jahrhundert.

Obr. 8. Pôdorys prízemnia bašty a karnera. 1 – karner, 13. až 1. polovica 14. storočia; 2 – bašta, asi 2. štvrtina 16. storočia.

Abb. 8. Grundrisse des Erdgeschosses der Bastei und des Karners. 1 – Karner, 13. bis 1. Hälfte 14. Jahrhundert; 2 – Bastei, vermutlich 2. Viertel 16. Jahrhundert.

nimi azda aj karner bývalej karnerovej kaplnky) jestvovali. Mladšia vizitácia z roku 1829 uvádza, že kostol je sčasti obklopený cintorínom a že tu boli kedysi tri kostnice, z nich sa v čase vizitácie nepoužívala ani jedna.

Dôležitým prameňom pre poznanie podoby areálu farského kostola na začiatku novoveku je plán Krupiny od Nicolu Angieliniho datovaný do rokov 1572–1573 (Kisari Balla 2000, 146, 563). Pravdepodobne ide o plán prestavby opevnenia mesta a farského kostola. Plán tesne vedľa nárožnej bašty na mieste karnera nezobrazuje žiadnu stavbu. Severne od bašty je zakreslená dnes zaniknutá stavba pristavaná k západnému múru opevnenia kostola. Zrejme však nejde o nesprávne umiestnený karner. Pravdepodobnejšie je, že Angielini tu mohol zakresliť budovu starej radnice, ktorá bola podobne ako iné radnice v stredoslovenskej banskej oblasti súčasťou areálu rímskokatolíckeho kostola (nová radnica bola postavená až v roku 1590 na Veľkom rínku, dnes Svätotrojčnom námestí). Stavbu bývalého karnera čiastočne zachytáva iba historický plán krupinského rímskokatolíckeho kostola s opevnením z konca 18. storočia. Na ňom je v nároží opevnenia pri bašte zakreslená otvorená stavba na pilieroch a v jej interiéri už zaniknuté schody do podzemnej časti bývalej karnerovej kaplnky (MV SR ŠA BB pr. AZV, MK, ZPaM, Plán... z r. 1789).

Patrocínium karnerovej kaplnky

V jednej štúdií sa objavuje pokus (Lukáč 2020, 59–72) identifikovať patrocínium zaniknutých karnerových stavieb najmä v lokalitách, kde by bolo možné predpokladať karnery alebo karnerové kaplnky i v blízkosti Krupiny. Úvahy reagovali na fakt, že patrocíniá hlavných farských kostolov sa nezhodovali s pečaťnými symbolmi (erbami) týchto lokalít. Konkrétne v dekanáte Krupina to boli okrem mesta Krupina (farský kostol zasvätený P. Márii a pečaťný symbol – erb Boží Baránok) aj mestečká Babiná (kostol zasvätený sv. Matúšovi a erb sv. Juraj) a Dobrá Niva (kostol zasvätený sv. Michalovi archanjelovi a erb s motívom Panny Márie). Zatiaľ sa takúto spojitosť i na základe výskumu vizitačných protokolov preukázať nepodarilo. V prípade objaveného zvyšku karnerovej kaplnky v Krupine (Lukáč 2006, 199–200) tiež rezonovala myšlienka, či práve jeho zasvätenie nebolo motiváciou pre prijatie motívu do pečatného symbolu Krupiny, ktorým je Boží Baránok. Správa o troch kostniciach bola až v najmladšej vizitácii z roku 1829 (ABU BB, ZbKV, Vizitácia 1829, Pars I. Caput I., § 1). Staršie vizitačné protokoly zo 17.–18. storočia nespomínajú existenciu karnerovej kaplnky, neuvádzajú ani jej zasvätenie či zariadenie, ktoré by hovorilo o jej patrocíniu.

Je však oprávnené uvažovať, že zasvätenie mohlo byť rovnaké ako vo väčšine karnerových kaplniek na Slovensku, prípadne karnerov, ktoré boli v blízkosti Krupiny. Najbližší karner zasvätený sv. Michalovi archanjelovi bol v Banskej Štiavnici. Aj v Banskej Bystrici či zrejme aj v Kremnici boli karnery zasvätené tomu istému patrónovi (Vančo 2000, 97–99, 120, 122, 130–133; Mácelová 2000, 253–256). Aj mimo stredoslovenskej oblasti mali archanjelské patrocínium karnery v Košiciach, Trenčíne a asi aj v Trnave (Pomfyová a kol. 2015, 189). Podobne aj veľká časť karnerov v Nemecku (Zilkens 1983, 109), ďalej v Rakúskych krajinách a Korutánsku (Slivka 2013, 110), v ktorých nachádzame podobné karnerové kaplnky štvorcového pôdorysu (Westerhoff 1989, 85, 86–87, 91–132), aký má karner v Krupine, je zasvätená sv. Michalovi archanjelovi. Symbolom Michala archanjela sú však váhy, pričom najčastejšie sa zobrazoval ako anjel s váhami a mečom. Archanjel Michal mal podľa známych informácií o viere stredovekého človeka pomáhať Spasiteľovi vážiť duše, pomáhať im dosiahnuť nebeské kráľovstvo a oddeliť spravodlivých od nespravodlivých. Archanjel bol tiež vnímaný aj ako bojovník proti diablu, všeobecne proti zlu (Hula 1970, 45). Silu posvätného miesta, akým bol prikostolný cintorín i s karnerovou kaplnkou (v tom čase možno ešte jestvujúcou), dokumentujú zápisy najstaršej zachovanej mestskej knihy Krupiny. Jeden zo štatútov bol schválený na stretnutí komunity krupinských mešťanov už v roku 1490 (Ragač 2011, 182–184) práve na cintoríne, čo zrejme súviselo s výkonom práva a spravodlivosti, do ktorého práve vnímanie funkcie sv. Michala archanjela, ktorý napomáhal výkonu spravodlivosti na druhom svete, zapadá. Miestna komunita sa odvolávala na svoje zvyky,

ale hlavne na písané privilégia udelené panovníkom, ktorý ich udelil ako kráľ z Božej milosti. Podobne aj mešťania potvrdzovali svoju vôľu a spísané právne akty s pečatou symbolu najvyššej autority – Božieho syna – Krista Spasiteľa v podobe Baránka Božieho (Lukáč 2022, v tlači).

V tomto smere je možné uvažovať i o menej typickom patrocíniu, ktoré je spájané s výkonom spravodlivosti, ktoré je doložené i v Banskej Štiavnici v podobe radničnej Kaplnky sv. Anny. Sv. Anna bola vnímaná ako patrónka umierajúcich (Rulíšek 2006, heslo Anna) a silne zastúpená v oblastiach s vplyvom banickej kultúry. Písomné pramene pre identifikovanie patrocínia chýbajú.

Na tomto mieste je potrebné upozorniť aj na fakt, že častejšie sa vyskytuje zasvätenie karnerov sv. Jánovi Krstiteľovi, ktorého atribútom je práve Boží Baránok. Toto priame spojenie s vyobrazením najstaršieho známeho symbolu na krupinských pečatiach by bolo takto ľahko vysvetliteľné. Situáciu komplikuje fakt, že karnerová kaplnka je vedľajšia sakrálna (menej významná) stavba. Aj keby sme zobrali do úvahy skutočnosť, že paradigma stredovekej spoločnosti pozemský život považovala za dočasný, pričom očakávala oveľa dôležitejší – večný život a prijatie Spasiteľom, ani potom by táto úvaha veľmi nesmerovala k oprávnenosti považovať zasvätenie karnerovej kaplnky ako možný zdroj pre pečať symbolu krupinskej komunity mešťanov. Ten mal pravdepodobne iný motív a zdroje, o čom sa podrobnejšie zmieňuje autor štúdie (Lukáč 2020a, 61–63). K tomu ešte možno doplniť to, že Baránok Boží bol vnímaný aj ako symbol nebeského Jeruzalema a v tom zmysle i symbol jeho pozemského (hoci aj nedokonalého) mesta Krupina a jeho predstaviteľov. Preto sú reálnejšie úvahy o prevzatí alebo rovnakej motivácii zasvätenia karnerovej kaplnky, ako to bolo v prípade kaplnky v blízkej Banskej Štiavnici. Túto úvahu posilňujú doložené kontakty o prepojení oboch lokalít – Krupiny a Banskej Štiavnice a vplyvu banickej kultúry v širšom okolí.

Banská Štiavnica – farský Kostol B. P. Márie	– Karner sv. Michala archanjela
Banská Bystrica – farský Kostol B. P. Márie	– Karner sv. Michala archanjela
Kremnica – farský Kostol B. P. Márie (neskôr sv. Kataríny)	– Karner sv. Michala archanjela (neskôr sv. Ondreja)
Krupina – farský Kostol B. P. Márie	– Karner asi sv. Michala archanjela?

Úzke kontakty oboch lokalít dokumentuje rad archívnych prameňov, dokonca i doložené zhodné krupinské – či ako uvádza novšia literatúra – banskoštiavnicko-krupinské právo (Lukáč 2000, 120–125; Rábik 2018, 32, 35). Prepojenie oboch lokalít dokumentujú aj umelecko-historické kontakty – napríklad románska bazilika – ich architektonické zhodné detaily a rovnako aj ich zhodné mariánske zasvätenie.

Akokoľvek by sme predpokladali pôvodné zasvätenie karnerovej kaplnky v Krupine, nevyhnutne muselo zapadať do sústavy zasvätení sakrálnych stavieb a karnerov v Banskej Štiavnici (karnerová kaplnka: sv. Michal archanjel), prípadne do sústavy zasvätení v jej najbližšom okolí (farské kostoly: Babiná – sv. Matúš apoštol a pôvodne zrejme sv. Juraj, Dobrá Niva – sv. Michal archanjel a pôvodne zrejme Panna Mária, Sása – sv. Katarína) a nemožno ich považovať za náhodné. Samozrejme jeho zasvätenie zapadalo do predstáv komunity hostí v Krupine. Takéto zasvätenia karnerov sa vyskytovali aj v oblastiach Nemecka, Rakúska, Česka, skadiaľ prúdili nemeckí hostia zakladajúci mestá na Slovensku.

Karnerová kaplnka a jej stavebný vývoj

Podľa architektonicko-historického výskumu sa z bývalej karnerovej kaplnky zachovalo spodné podlažie s vnútornými rozmermi 4,8 × 3,9 m, ktoré bolo čiastočne zahĺbené pod úroveň pôvodného terénu. V severnej stene je nika, ktorá je pozostatkom pôvodného vstupu.

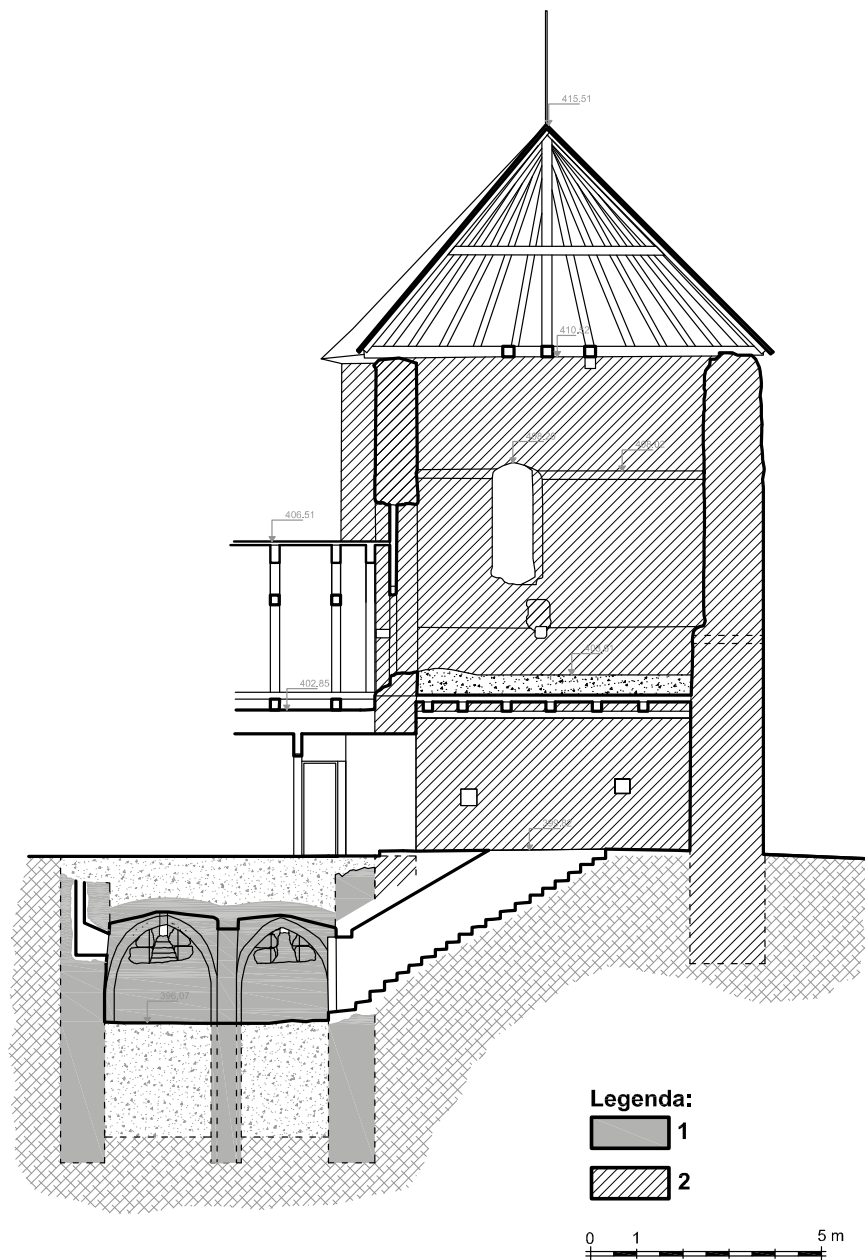
Jeho dodatočné zamurovanie overili zisťovacie sondy a potvrdil to aj plán areálu kostola z roku 1789 (MV SR ŠA BB pr. AZV, MK, ZPaM, Plán... z r. 1789), na ktorom je zakreslené neskôr zasypané prístupové schodisko vedúce k vstupnému portálu z dvorovej časti areálu kostola zo severnej strany. Podľa súčasnej svetlej výšky interiéru spodného podlažia (210 cm) je možné predpokladať, že úroveň pôvodnej podlahy je zvýšená sekundárnym násypom. V súvislosti s tým je zrejme upravený aj záklonok vstupu.

V južnej stene sú čiastočne zamurované dve pôvodné vetracie okná. Úzke okná obdĺžnikového tvaru majú pravouhlý tvar s jednoduchým ostením bez profilácie, ktorého stojky na vnútorných stranách sú zošíkmené v uhle, ktorý lícuje s bočnými špaletami. Otvory majú smerom do interiéru rozšírené špalety, ktorých nárožia sú na vnútornej strane armované opracovanými kvádrmi. Zošíkmený parapet okien je vymurovaný z opracovaných kamenných plátní. Interiér suterénu je zaklenutý štyrmi poľami klenby zaklenutými na stredový pilier. Pilier má krížový pôdorys a plynule prechádza do neprofilovaných klenbových pásov v tvare lomeného oblúka deliacich klenbu na štyri polia. Na styku klenbových pásov a výplne klenby je drážka po osadení doskového debnenia klenby. Klenbové polia sú ukončené krížovou klenbou s polkruhovými čelnými oblúkmi.

Vzhľadom na polohu stavby, ktorá sa pôdorysne nachádza mimo susednej bašty, je zjavné, že zachovaný suterén predstavuje pozostatok staršej stavby. Tá zjavne funkčne nesúvisí s mladšou obrannou baštou, ale predovšetkým s farským Kostolom Narodenia Panny Márie. Popísaný suterén považujeme za spodné podlažie karnera, do ktorého sa ukladali kosti zo zrušených hrobov z prikostolného cintorína, čo naznačujú aj vizitačné protokoly, o ktorých sa pojednáva vyššie. Nad ním je možné na základe dobových analógií ešte predpokladať priestor kaplnky.

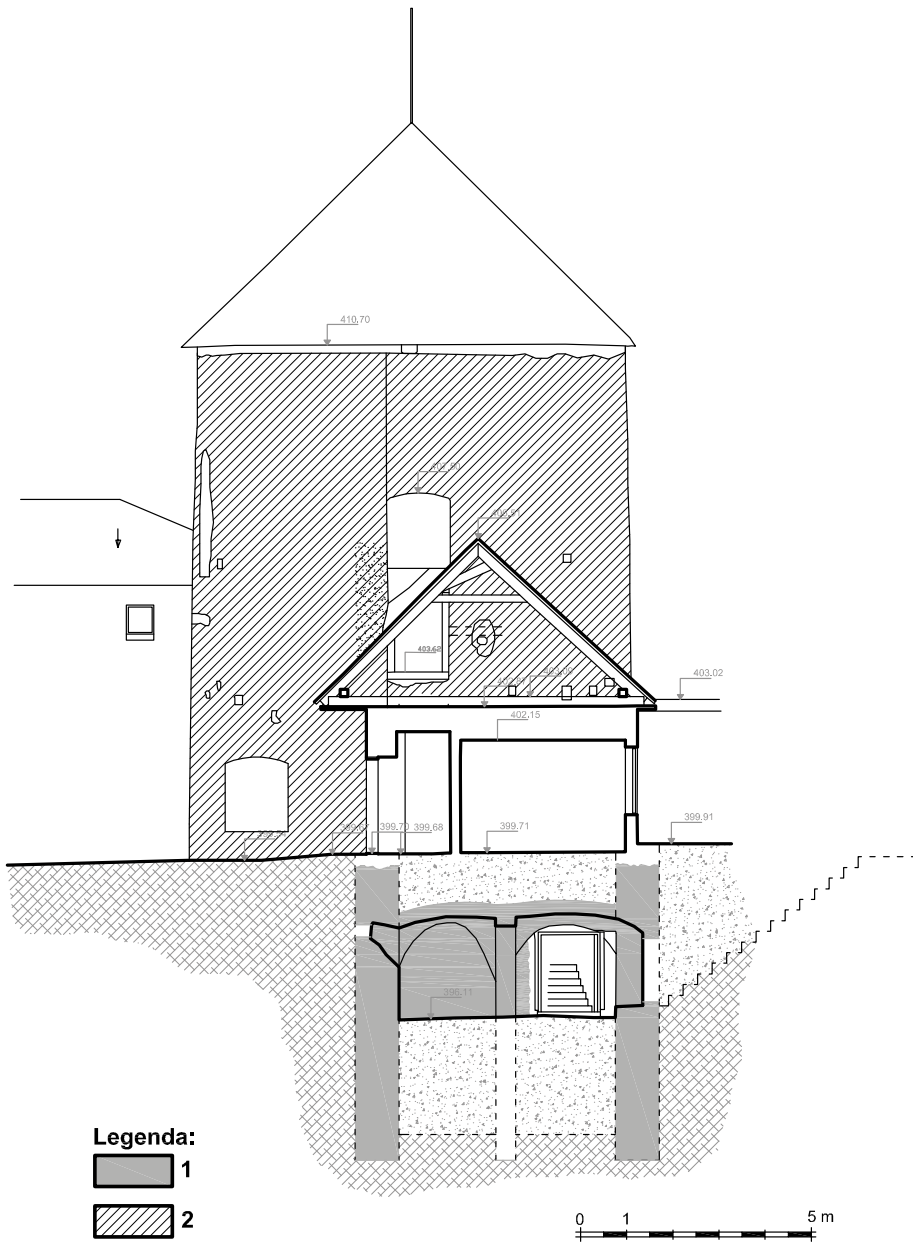
Karner bol súčasťou areálu najstaršieho farského kostola mesta Krupina. V hmote dnešného kostola sa zachoval pôvodný románsky kostol s viacerými architektonickými úpravami z 15.–20. storočia. Z hľadiska dispozície a priestorového usporiadania je stavba takmer identická s bývalým Kostolom Panny Márie v Banskej Štiavnici. Obe stavby boli trojloďové baziliky so západnou vežou vtiahnutou do pôdorysu strednej loďe. Podobné sú aj zachované architektonické články (klenby, okná), ktoré majú strohý, geometrický charakter s jednoduchou profiláciou. Dátovanie vzniku krupinského kostola dodnes nie je spresnené, nepochybne však je možné predpokladať jeho výstavbu v prvej polovici 13. storočia, prípadne presnejšie v období ešte pred udelením privilégii okolo roku 1238 krupinskej komunite hostí. Okolo najstaršieho farského kostola je možné už od jeho počiatkov predpokladať existenciu cintorína, čo dokladajú aj nálezy kostier pri zemných prácach a záznamy vo vizitačných protokoloch. Na ňom azda s istým časovým odstupom vzniká karnerová kaplnka (karner) slúžiaca na obrady a pietne uloženie kostí z hrobov, ktoré boli porušené pri neskorších pohreboch. Podľa zistenej architektúry je možné uvažovať, že podzemná časť karnera zistená vedľa bašty opevnenia bola vybudovaná už v priebehu 13. storočia. V tejto súvislosti je však potrebné konštatovať, že situácia najstaršej kostnice prikostolného cintorína nie je celkom jednoznačná. Podľa zmienky o kostnici, ktorú uvádza Ľubica Veľasová (Veľasová 1999, 46–47) podľa výskumu Márie Kodoňovej (Kodoňová 1977, 43–44), by vyplývalo identifikovanie karnera skôr s juhovýchodnou nárožnou baštou, ktorá bola kedysi súčasťou starej fary a na jej mieste bola postavená nová podobná bašta v rámci novostavby fary. V tejto súvislosti je pozoruhodné, že táto stavba by svojim kruhovým pôdorysom, vnútorným priemerom a polohou voči kostolu zodpovedala známym karnerom z Banskej Štiavnice a Kremnice. Je však otázne, či bude možné tento predpoklad niekedy spresniť architektonicko-historickým výskumom, pretože podľa tradovaných informácií a zachovaných plánov novej architektúry fary bola pôvodná stavba pri budovaní fary zbúraná a postavená nová, čo potvrdzuje aj obhliadka suterénu bašty. Na základe výsledkov aktuálneho výskumu sa prikláňame k tomu, že pôvodným karnerom je skúmaný suterén vedľa juhozápadnej bašty (Husitskej bašty) a juhovýchodná bašta mohla byť využitá na účely kostnice dodatočne.

Zánik karnera môže súvisieť s výstavbou opevnenia okolo kostola, ktoré pôvodný areál farského kostola zmenila na mestský hrad analogický k podobným fortifikáciám v Kremnici, Banskej Štiavnici a Banskej Bystrici. Pri výstavbe náročnej bašty nadzemná časť karnera

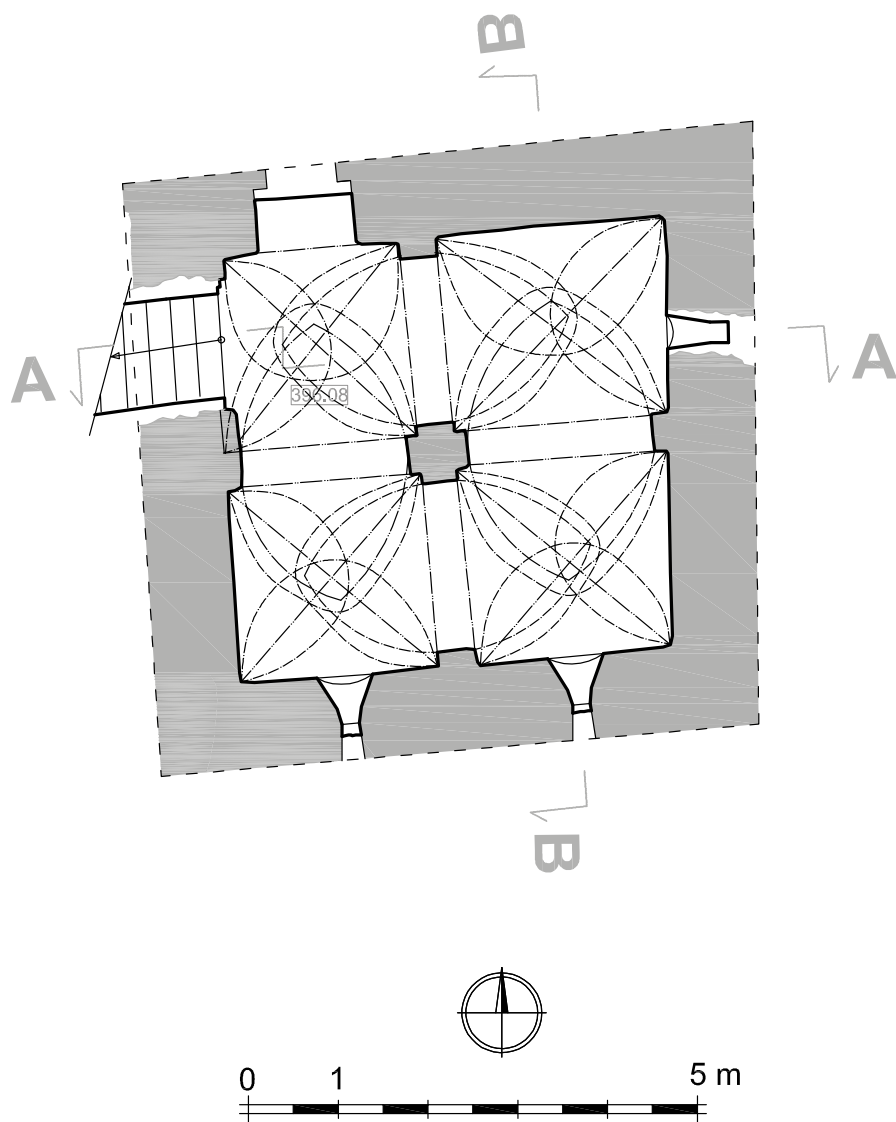
Obr. 9. Rez A baštou a karnerom. 1 – karner, 13. až 1. polovica 14. storočia; 2 – bašta, asi 2. štvrtina 16. storočia.

Abb. 9. Schnitt A durch Bastei und Karner. 1 – Karner, 13. bis 1. Hälfte 14. Jahrhundert; 2 – Bastei, vermutlich 2. Viertel 16. Jahrhundert.

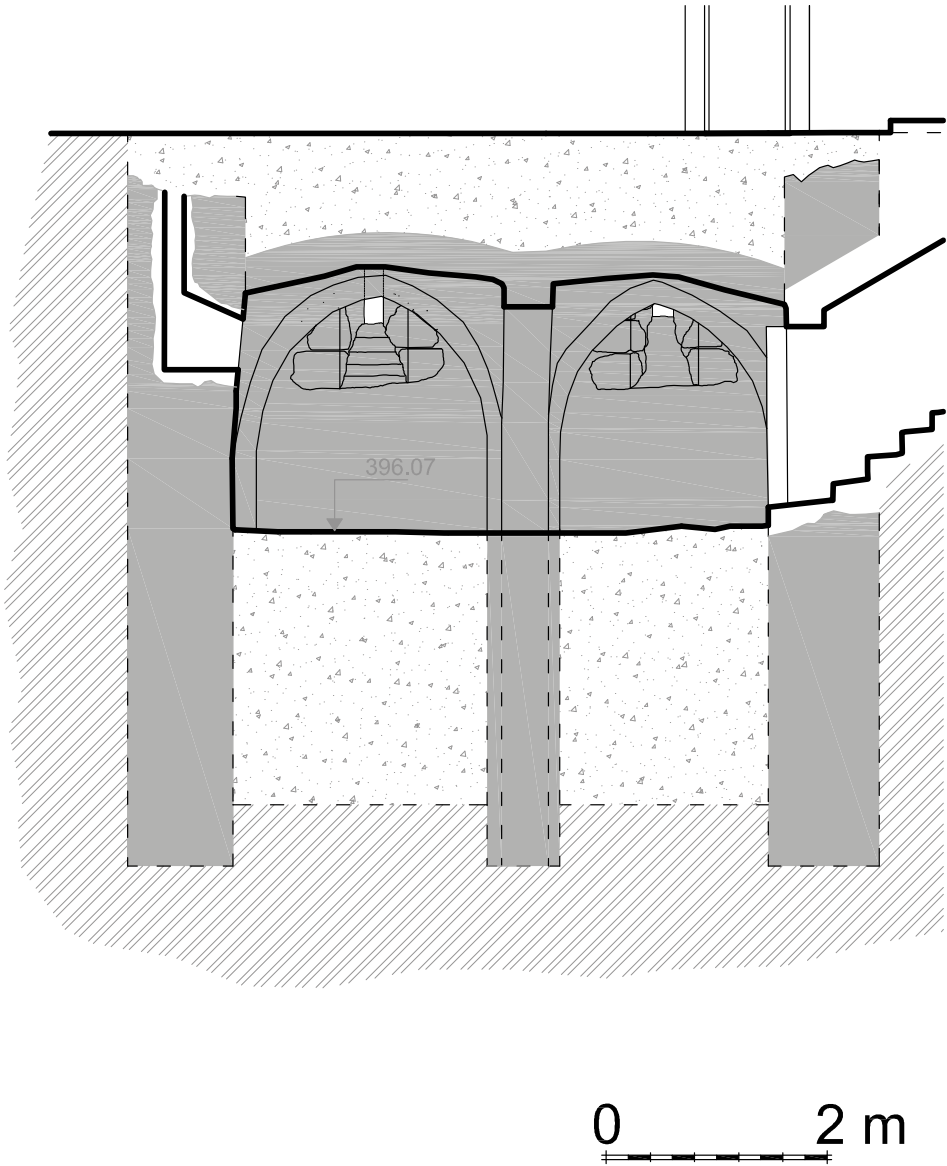
Obr. 10. Rez B baštou a karnerom. 1 – karner, 13. až 1. polovica 14. storočia; 2 – bašta, asi 2. štvrtina 16. storočia.

Abb. 10. Schnitt B durch Bastei und Karner. 1 – Karner, 13. bis 1. Hälfte 14. Jahrhundert; 2 – Bastei, vermutlich 2. Viertel 16. Jahrhundert.

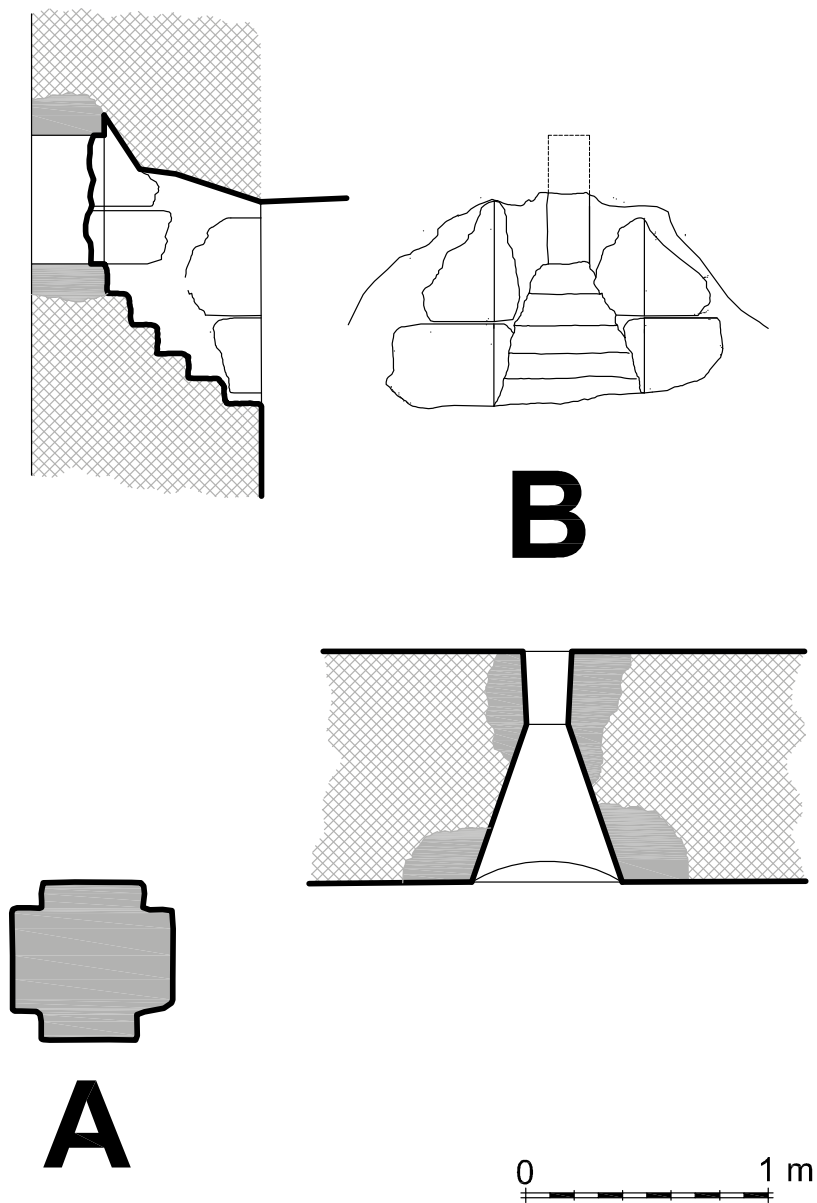
Obr. 11. Pôdorys karnera.

Abb. 11. Grundriss des Karners.

Obr. 12. Rez karnerom.

Abb. 12. Schnitt durch den Karner.

Obr. 13. Karner, detaily. A – profil stredového stĺpa; B – okno na južnej strane.

Abb. 13. Karner, Details. A – Profil der Mittelsäule; B – Fenster an der Südseite.

s predpokladanou kaplnkou zanikla. Zachovaná ostala len jej suterénna časť, ktorá sa z kostnice zmenila na pivnicu so samostatným vstupom z nádvorja. Vybudovanie opevnenia mohlo byť spojené s veľkými terénnymi úpravami areálu okolo kostola. Naznačuje to napríklad výškový rozdiel medzi predpokladanou úrovňou stredovekého terénu (podľa parapetu okienok spodného podlažia ca 397,8 m n. m.) a približnou úrovňou prvého nadzemného podlažia bašty (399,8 m n. m.), ktorý je 2 m. Pozostatkom karnera sa prispôbil pôdorys novovybudovanej bašty, ktorej južná stena ostala rovná. Bašta svojím netypickým pôdorysom reaguje len na existujúci suterén, nadzemná časť karnera v dobe výstavby bašty už bola zjavne zbúraná. Naznačuje to presné zameranie vzájomnej polohy oboch stavieb. Obvodová stena bašty je na západnej strane pristavaná k vonkajšiemu lícu steny karnera. Na južnej strane je však situácia odlišná. Juhovýchodné nárožie bašty spolu s celým príľahlým úsekom hradbového múru stoja priamo na staršom obvode múre zachovaného suterénu. Z toho vyplýva, že nadzemná časť stavby bola v dobe výstavby opevnenia zjavne deštruovaná. Existujúci suterén však pri zakladaní bašty rešpektovali a v dôsledku toho vznikol jej netypický pôdorys. Je to zrejme už na najstaršej vedute mesta Krupina z roku 1676 (Priorato 1676, za 160).

Otvorenou otázkou zatiaľ ostáva datovanie výstavby bašty, a teda aj doba zániku kaplnky. Najstaršie správy o opevnení v písomných prameňoch z rokov 1437 a 1441 sa zrejme týkajú ešte staršej fortifikácie. Výstavbu dodnes zachovaného opevnenia je možné predpokladať koncom stredoveku. O budovaní opevnenia s veľkou pravdepodobnosťou vypovedá list zo septembra roku 1526, v ktorom Krupinčania žiadajú Banskú Štiavnicu o zaslanie odborníkov na opevnenie a baštu pri kostole. Angieliniho plán z roku 1572 až 1573 už zakresľuje kompletne dostavané opevnenie.

Architektúra karnera a jej datovanie

Medzi známymi príkladmi by bol krupinský karner ojedinelý svojím pravouhlým takmer štvorcovým pôdorysom, veľkosťou a aj polohou voči farskému kostolu. Pravouhlá stavba s rozmermi 3,9 × 4,8 m je menšia, ako zachované karnerové kaplnky v blízkom okolí (Banská Štiavnica má priemer 7,5 m, Zvolen 6,5 m, Kremnica 7 m). Je tiež pomerne netypicky situovaná na juhozápadnej strane areálu kostola, zatiaľ čo obvyklá je skôr poloha na juhovýchodnej (Banská Štiavnica, Trnava, Trenčín), južnej (Zvolen, Skalica) alebo severovýchodnej strane (Kremnica).

Osobitným problémom je datovanie vzniku karnera. Samotná stavba neposkytuje dostatok podkladov pre presnejšie zaradenie doby jej vzniku. Jediným opracovaným detailom sú jednoduché ostenia okien a neprofilované priečne klenby suterénu. Veľmi vzdialenou analógiou sú klenbové rebrá kubického profilu, ktoré sú jedným z typických znakov predovšetkým neskororománskej architektúry v Banskej Štiavnici. Zachovali sa napríklad v západnej časti bývalej južnej bočnej lode bývalého Kostola Panny Márie a v Kostole sv. Mikuláša (dnes Nanebovzatia P. Márie) a v suteréne karnera (Mencl 1937, 188–202). Všetky uvedené kostoly sú rámcovo datované do prvej polovice 13. storočia. Samotný profil rebra však nemá z hľadiska datovania veľkú výpovednú schopnosť, pretože sa objavuje aj na mladších stavbách, ako je napríklad sakristia bývalého Kostola Panny Márie v Banskej Štiavnici (dnes Starý zámok) a karner v Kremnici, ktoré vznikli pravdepodobne až na konci 13. až začiatkom 14. storočia.

Pri pokuse hodnotiť stavbu z umelecko-historického hľadiska je možné krupinský karner ako centrálnu stavbu rámcovo zaradiť medzi neskororománske, prípadne ranogotické stavby. Tomuto datovaniu by mohla zodpovedať klenba zaklenutá na stredový pilier (podobne ako karner v Banskej Štiavnici).³ Štvorcový pôdorys krupinského karnera môže byť odkazom na podunajské karnery známe v Korutánsku a v Rakúsku, napríklad románsky karner v Pulste – v Korutánsku,

3 Zaklenutie na stredový pilier poznáme i zriedkavo zachované z ďalších karnerov okrem B. Štiavnice – v Trnave a v podunajských oblastiach v štajerskom Sankt Lamprechte (datovaný pred rok 1148), v dolnorakúskych karneroch v Bad Deutsch Altenburgu (okolo 1220) a v Zwettli (okolo 1274). O takomto zaklenutí klenby na stredový pilier sa uvažuje i v prípade ossária karnerovej kaplnky v Znojme (cca polovica 13. storočia). Informácie prevzaté z publikácie: Pomfrová, B. a kol., Stredoveký kostol. Bratislava 2015, 187.

Obr. 14. Celkový pohľad na južnú stenu.

Abb. 14. Gesamtansicht der Südwand.

Obr. 15. Detail južného okna.

Abb. 15. Detail des Südfensters.

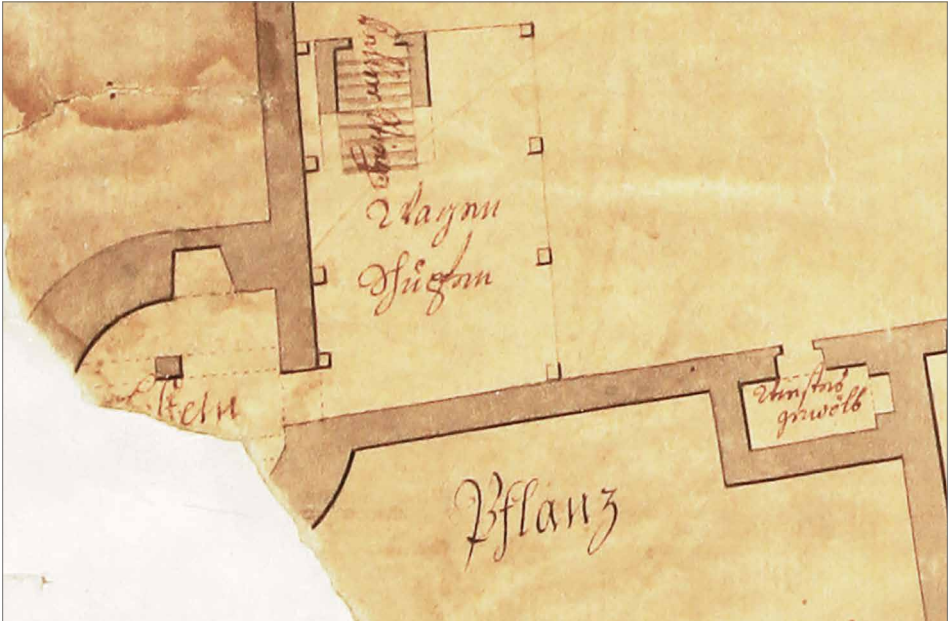
Obr. 16 Detail stĺpa.

Abb. 16 Detail der Säule.

Obr. 17. Pohľad do interiéru smerom na východ.

Abb. 17. Blick auf den Innenraum in Richtung Osten.

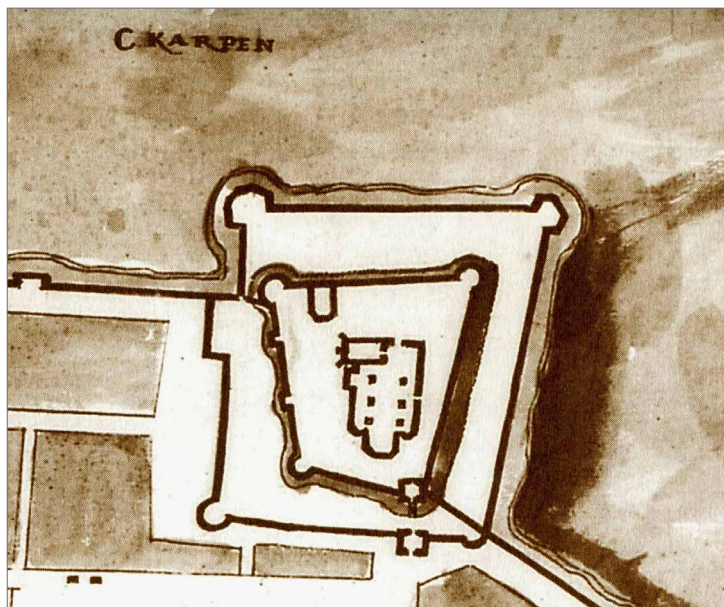

Obr. 18. Výrez z plánu rímskokatolíckeho kostola – bašta a vstup do kostnice (pôvodný karner), koniec 18. storočia. Zdroj MV SR, ŠA BB, pracovisko Archív Zvolen, fond Mesto Krupina, mapy a plány, bez inv. č. Foto Jozef Lomnický.

Abb. 18. Ausschnitt aus dem Plan der römisch-katholischen Kirche – Bastei und Eingang zum Beinhaus (ursprünglicher Karner), Ende 18. Jahrhundert. Quelle Innenministerium der Republik Slowakei, Staatsarchiv in Banská Bystrica, Arbeitsstelle Archív Zvolen, Bestand Stadt Krupina, Karten und Pläne, ohne Inv.-Nr. Foto Jozef Lomnický.

Obr. 19. Výrez z veduty mesta Krupina publikovanej v diele G. Galeazzo, Priorato Continuatio dell' historia di Leopoldo cesare..., Vienna 1676, kostol označený č. 1 a tzv. Husitská bašta ozn. č. 2. Abb. 19. Ausschnitt aus einer Stadtansicht der Stadt Krupina aus dem Werk von G. Galeazzo, Priorato Continuatio dell' historia di Leopoldo cesare..., Vienna 1676, Kirche gekennzeichnet als Nr. 1 und sog. Hussitenbastei gekennzeichnet als Nr. 2.

Obr. 20. Výrez z pôdorysu mesta Krupina podľa Angieliniho z rokov 1572–1573 s plánom budú-cích (nerealizovaných) dvojitéh hradieb okolo kostola. V ľavom hornom rohu tzv. Husitská bašta a pri mûre pravdepodobne pôdorys vtedajšej radnice. Podľa Kisari Balla 2000, 563.

Abb. 20. Ausschnitt aus dem Stadtgrundriss von Krupina nach Angielini aus den Jahren 1572–1573 mit dem Entwurf (nicht realisierter) künftiger Wehrmauern um die Kirche. In der linken oberen Ecke die sog. Hussitenbastei und an der Mauer wahrscheinlich der Grundriss des damaligen Rathauses. Nach Kisari Balla 2000, S. 563.

datovaný do 13. storočia. Hoci ho staršia literatúra charakterizovala aj ako gotický, súčasná literatúra ho hodnotí ako románsky (Sörries 1996, 120; Westerhoff 1989, 85). V Nemecku majú štvorcový pôdorys karnerý napríklad v Hardehausene z 13. storočia (Zilkens 1983, 55, 182, tab. XII), v Laufen an der Salzach z 13. storočia (Götz 1968, 210; Zilkens 1983, 55, 197–198, tab. XV). Ďalšie štvorcové karnerý sú datované do vrcholnej alebo neskorkej gotiky, sú výrazne mladšie.⁴ Literatúra zaoberajúca sa centrálnymi stavbami pravouhlé či štvorcové karnerý datuje do 13. storočia a gotické karnerý na začiatok 14. storočia a neskôr (Zilkens 1983, 33–34; Götz 1968, 211–212), Pôvodné datovanie zachovanej časti karnerovej kaplnky na prelom 13. a 14. storočia (Lukáč a kol. 2006, 208, 211–212; Šimkovic–Lukáč 2012, 27) by zodpovedalo i tomuto časovému zaradeniu podobných karnerov v sledovaných krajinách. S dolnorakúskymi karnermi literatúra spája i zaniknutú zámokú kaplnku hradu Blatná z 13. storočia (Merhautová 1955, 134; Durdík 1985, 283–295; Fiala 1926–1927, 589–596), svojím pôdorysom i zaklenutím na stredový pilier má formálnu podobnosť s karnerom v Krupine.

Záver

Na záver možno konštatovať, že zachovaná suterénna časť by mohla byť pôvodná predpokladaná karnerová kaplnka netypicky situovaná na juhozápadnej strane rímskokatolíckeho kostola, pričom ju možno datovať do širšieho obdobia druhej polovice 13. až začiatku 14. storočia, charakterizovať ako neskororománsku, prípadne ranogotickú stavbu s analógiami niektorých rakúskych karnerov (najmä Pulst v Korutánsku) či karnerov v Nemecku (Hardehausen a Laufen). Krupinská stavba patrí zároveň medzi menej frekvencované karnerý so zaklenutím na stredový pilier. Jej zánik zrejme súvisí s výstavbou opevnenia okolo kostola po roku 1526. Zsvätená bola pravdepodobne sv. Michalovi archanjelovi, podobne ako iné karnerý na Slovensku alebo veľká časť karnerov v Rakúsku či polovica známych zsvätení karnerov v Nemecku. S dolnorakúskymi karnermi sa spája i zaniknutá zámokú kaplnka hradu Blatná, svojím pôdorysom i zaklenutím na stredový pilier dokladá formálne súvislosti s karnerom v Krupine. Priame prepojenie zsvätenia na erb mesta sa nateraz potvrdiť nepodarilo. Nepotvrdila sa ani uvažovaná identifikácia pôdorysu zakreslenej neznámej stavby na Angieliniho pláne s karnerom.

Pre upresnenie datovania vzniku tzv. Husitskej bašty, s čím súvisí aj úvaha o zániku karnerovej kaplnky, bude potrebné doplniť dendrochronologický výskum a kvôli precizovaniu výskumu karnera archeologický aspoň sondážny výskum zasypanej kostnice.

Pramene

- ARCC BBB Vizitácia 1829: Archív Rímskokatolíckej cirkvi – Biskupstva v Banskej Bystrici, Josephus Belánsky, Divina, et Apostolicae sedis gratia, episcopus Neosoliensis... 1829 die 6. mensis... Civitatem Carponensem..., sign. CV 40.
- ČELKO, M., 2008: Inventár. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Štiavnica. Magistrát mesta Banská Štiavnica 1524–1526. Banská Štiavnica: MV SR, ŠA BB, pob. BŠ, 2008. 68 s.
- ELTE EK Budapest: Vizitácia Zvolen 1692: Eötvös Loránd Tudomány Egyetem–Egyetemi Könyvtár, fond Collectio Hevenessiana: Visitatio parochorum et parochiarum incltyi comitatus Zolienis Anno MDCXCII...
- KLUČKA, M., 1975: Mesto Krupina I. Inventár listín, listov a príbuzných písomností 1238–1605 (1919). Okresný archív Zvolen so sídlom v Ostrej Lúke, pobočka v Krupine. Krupina 1975. 229 s.
- KODOŇOVÁ, M., 1977: Stavebno-historický výskum Starého zámku Banská Štiavnica a program pamiatkových úprav. 1977, rkp. uložený v Archíve Pamiatkového úradu v Bratislave, sign. T 3016 (1–3)

⁴ Ďalšie karnerý štvorcového pôdorysu sú však až mladšie (dokumentované v Liedingu, datovaný do obdobia gotiky, v Perchtoldsdorfe – neskorogotický z roku 1514, karner vo Warberguan der Krems – rovnako ako predchádzajúci v Hornom Rakúsku (neskorogotický z roku 1527).

- MV SR ŠA BB pr. ABŠ, MBŠ: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Banská Štiavnica, fond Mesto Banská Štiavnica 1524–1526, inv. č. 1033, sign. MMVŠ-MOL, I-569, spis č. 446, šk. 3.
- MV SR ŠA BB pr. AZV, MK: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko archív Zvolen, fond Mesto Krupina I., listiny, listy a príbuzné písomnosti 1238–1919, inv. č. 50, sign. IB 8.
- MV SR ŠA BB pr. AZV, MK: Zbierka máp a plánov (nespracované, neinventarizované), Plán rímsko-katolíckeho kostola s opevnením z r. 1789 (bez inventárneho čísla).
- MNL-OL: Magyar Nemzeti Levéltár-Országos Levéltár, fond DF = Diplomatikai filmtár, listina pod číslom DF 249246 datovaná k roku 1444.
- MZA Brno: Moravský zemský archív v Brne, fond Milotická vetva Seilernovcov, listina z r. 1444, sign. V 199, šk. 7.
- NYIZSNYANSZKY, M., 1800: Protocolum historico diplomaticum... 1800, rkp. uložený v Archíve Rímsko-katolíckej cirkvi – Farnosti Krupina (bez inventárneho čísla).
- PÁRNIČAN, P., 1956: Krupinské pivnice, rkp. uložený v Archíve Múzea Andreja Sládkoviča v Krupine (neinventarizované).
- ŠIMKOVIC, M.–LUKÁČ, M., 2012: Pamiatkový výskum Husitskej bašty v Krupine. Banská Bystrica – Krupina, 2012. 41 s. 83 fotografií a 10 plánov a schém, rkp. uložený v archíve Múzea Andreja Sládkoviča v Krupine.

Publikované pramene a literatúra

- CDSL II: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II (Marsina, R., ed.). Bratislava 1987.
- CSERY, J., 1862: Korpona városának ismertetése. In: Magyar Tudományos Értekező I., 221–240.
- DURDÍK, T., 1985: K počátkům středověké stavební podobe hradu Blatná – Zu den Anfänge und der mittelalterlichen Baugestalt der Burg in Blatná, AH 10, 283–295.
- ENGEL, P., 1996: Magyar világi archontológiája 1301–1457 I. Budapest.
- FIALA, K., 1926–27: Zbytky kaple románské v zámku blatenském, PA XXXV, 589–596.
- GÖTZ, W., 1968: Zentralbau und Zentralbautendenz in der gotischen Architektur. Berlin.
- HANULIAK, V., 1995: K problematike počiatkov mesta Krupiny – Zur Problematik der Anfänge der Stadt Krupina, AH 20, 267–274.
- HKM: Hunyadiak kora Magyarországon XI (Teleki, J., ed.). Pest 1855.
- HOŠSO, J., 2000: Kremnica a jej regionálne a nadregionálne postavenia vo svetle archeologického výskumu. In: Kremnické múzeum. Zborník k 110. výročiu múzea v Kremnici, 13–21. Kremnica.
- HULA, F., 1970: Mittelalterliche Kultmale. Wien.
- KDM: Kodex dyplomatyczny Małopolski IV (Piekosiński, F., ed.). Kraków 1905.
- KISARI BALLA, Gy., 2000: Karlsruhei térképek a Török háborúk korából. Kriegskarten und Pläne aus der Türkenzeit in den karlsruher Sammlungen. Budapest.
- KODOŇOVÁ, M., 1981: Banská Štiavnica, Starý zámok – výsledky doplňujúceho výskumu, Pamiatky a príroda I, 13–17.
- LUKÁČ, M., 2003: Kontakty Krupiny a Banskej Štiavnice – Oltár Blahoslavenej Panny Márie v Krupine a jeho vzťah k oltáru Majstra MS z roku 1506 v Banskej Štiavnici. In: Neskorogotický oltár Majstra MS z roku 1506 v Banskej Štiavnici. Zborník prednášok z medzinárodného sympózia (Labuda, J.–Čelková, M., edd.), 119–142. Banská Štiavnica.
- 2020: K problematike patrocínii vybraných protestantských kostolov Hontianskeho arcidiakonátu vo svetle vizitačných protokolov zo 17.–18. storočia. In: Folia Historica Bohemica 36, 111–140.
- 2020a: K problematike patrocínii stredovekých farských kostolov historického dekanátu Krupina (Krupina, Babiná, Dobrá Niva a Sása). In: Argentifodina 2020 (Harvan, D.–Labuda, J., edd.), 59–72. Banská Štiavnica.
- 2022: K problematike pečatného symbolu a erbu mesta Krupina, Acta historica Neosoliensia 25, č. 1, v tlači.
<https://doi.org/10.24040/ahn.2022.25.01.05-32>

- LUKÁČ, M. a kol., 2006: Krupina – monografia mesta. 1. vyd. Banská Bystrica.
- LUKÁČ, M. a kol., 2014: Krupina – monografia mesta. 2. vyd. Banská Bystrica.
- MÁCELOVÁ, M., 2000: K lokalizácii karnera sv. Michala v Banskej Bystrici – Zu der Lokalisation des St. Michaelskarners in Banská Bystrica, *AH* 25, 253–256.
- MAJTÁN, M., 2006: Procesy so strigami. In: Lukáč, M. a kol., *Krupina – monografia mesta*, 125–130. Krupina.
- MAJTÁNOVÁ, M.–MAJTÁN, M., 1979: *Krupinské prísne právo*. Bratislava.
- MARSINA, R., 1995: Dejiny Krupiny do začiatku 16. storočia. In: *Krupina vo svetle minulosti* (Gajdoš, M., ed.), 23–34. Zvolen – Krupina.
- MATUNÁK, M., 1901: *Korpona várkapitányai*. Korpona.
- MATUNÁK, M., 2011: *Krupinskí hradní kapitáni* (Lukáč, M., ed.). Krupina.
- MENCL, V., 1937: *Stredoveká architektúra na Slovensku*. Kniha prvá. Stavebné umenie na Slovensku od najstarších čias až do konca doby románskej. Praha – Prešov.
- PRIORATO GALEAZZO, G., 1676: *Continuatio dell' historia di Leopoldo cesare...* Vienna.
- POMFYOVÁ, B. a kol., 2015: *Stredoveký kostol*. Historické a funkčné premeny architektúry. 1. zväzok. Bratislava.
- RÁBIK, V., 2018: Belo IV. a protomestské sídliská v roku 1238. *Trnava 1238–2018 ...úspešný európsky príbeh...* (Ragačová, J.–Rábik, V., edd.), 25–38. Trnava.
- RAGÁČ, R., 2011: *Krupinský štatút z roku 1490 o predaji vína ako prameň k počiatkom našich miest*, *Studia Historica Tyrnaviensia* 13, 179–187.
- RULÍŠEK, H., 2006: *Postavy, atributy, symboly: Slovník křesťanské ikonografie*. České Budějovice.
- SLIVKA, M., 2013: *Pohľady do stredovekých dejín Slovenska (Res intrinsecus lectae)*. Martin.
- SÖRRIES, R., 1996: *Die Karner in Kärnten*. Klagenfurt.
- VANČO, M., 2000: *Stredoveké rotundy na Slovensku*. Bratislava.
- VELASOVÁ, E., 1999: *Karnerové kaplnky románskej architektúry na Slovensku, Pamiatky a múzeá 1999*, č. 2, 46–48.
- WESTERHOF, W., 1989: *Die Karner in Österreich und Südtirol*. St. Pölten – Wien.
- ZILKENS, S., 1983: *Karner-Kapellen in Deutschland*. 22. Veröffentlichung der Abteilung Architektur des Kunsthistorischen Instituts der Universität zu Köln. Köln.
- ZsO IV 1413–1414: *Zsigmondkori oklevéltár IV. (1413–1414)* (Mályusz, E.–Borsa, I., edd.). Budapest 1994.
- ZsO V 1415–1416: *Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416)* (Mályusz, E.–Borsa, I., edd.). Budapest 1997.

Zusammenfassung

Verschwundener Karner in der Stadt Krupina

Die Stadt Krupina hat bereits im Mittelalter nicht nur Einflüsse in den Bereichen des Rechts und der Bewirtschaftung empfangen oder abgegeben, sondern auch in der Architektur und im kirchlichen Bereich. Südwestlich von der römisch-katholischen Kirche wurde im Mittelalter ein Karner errichtet, d. h. ein ausgegliederter separater Raum zur Aufbewahrung der Gebeine der verstorbenen Bewohner der Stadt. Überlegungen über die Existenz eines Karners wurden im Grabungsbericht von Mária Kodoňová aus dem Jahr 1977 angestellt, betrafen aber einen anderen Teil des Kirchenareals, und zwar den südöstlich der später eingestürzten und zu einem Pfarrraum umgebauten Bastei des alten Pfarrhauses gelegenen. Informationen über den erhalten gebliebenen oberirdischen Teil des Karners von Krupina im südwestlichen, an der Hussitenbastei gelegenen Teil wurden in der Fachliteratur erstmals im Jahr 2006 veröffentlicht. Die erste schriftliche Erwähnung über drei untergegangene Beinhäuser (eins davon war offenbar das Beinhaus des ehemaligen Karners) befindet sich erst in einem Visitationsprotokoll aus dem Jahr 1828–1829. Den (später zu einer Bierschenke umgebauten) Karner betrat man vom Hof, d. h. aus dem Innern der Befestigungsanlage, was durch den erhalten gebliebenen Grundriss der Kirche mit der Befestigung aus dem 18. Jahrhundert mit

eingezeichneten (heute nicht mehr existierenden) Treppen belegt wird. Die Infomation über die Bierschenke aus dem Jahr 1444, die ursprünglich offenbar den unterirdischen Teil des Karners gewesen sein soll (?), ist nicht verifiziert. Ältere Angaben aus dem 15. Jahrhundert berichten von einer Festung in Krupina, jüngere auch von einer Bastei, schweigen jedoch über einen Karner. Der Karner wurde wahrscheinlich bereits im 15. Jahrhundert, spätestens zu Beginn des 16. Jahrhunderts zu einem Teil der Befestigungsanlage um die Kirche, als der oberirdische Teil des Karners verschwand, wobei nur sein unterirdischer Teil, das Beinhaus, erhalten blieb. Der unterirdische Teil des Karners hat einen unregelmäßigen quadratischen Grundriss mit den Maßen 480 × 310 cm. Die Raumhöhe beträgt 210 cm, weswegen angenommen wird, dass der ursprüngliche Raum sekundär durch eine Verfüllung höher gelegt wurde. Er weist vier Gewölbefelder eines Kreuzgewölbes auf, die durch Gewölbegurte voneinander getrennt sind, die die Form eines gebrochenen Bogens haben und auf dem quadratischen Mittelpfeiler ruhen. Die Laibung der Fensteröffnungen ähnelt der Struktur des Mauerwerks und erinnert an das Gewände von Häusern und an das kantige Gewölbe am Karner in Banska Štiavnica und Kremnica sowie an weitere Bauten im Umkreis von Banska Štiavnica. Die nächsten Analogien zum Karner von Krupina sind die österreichischen Karner in Laufen und Hardehausen mit ihrem quadratischem Grundriss und einer zentralen Einwölbung auf einem Mittelpfeiler. Eine Analogie zum Karner im nahegelegenen Banska Štiavnica, zu dem Krupina langjährige wirtschaftliche und kunsthistorische Beziehungen unterhalten hat, kann ebenfalls in Betracht gezogen werden. Ähnlich kann auch die schriftlich nicht belegte Weihe des Karners in Betracht gezogen werden, wobei man nur analog annehmen kann, dass der Karner in Krupina, ähnlich wie die Karner im nahegelegenen Banska Štiavnica, Kremnica, Banska Bystrica, oder in weiteren Karnern in der Slowakei oder in österreichischen Gebieten oder in Deutschland dem Erzengel Michael geweiht wurde.

PhDr. Miroslav **Lukáč**, Múzeum Andreja Sládkoviča v Krupine, Sládkovičova 20, 963 01 Krupina, Slovenská republika, muzeum@krupina.sk

Mgr. Michal **Šimkovic**, Kimovská 4, 960 01 Zvolen, Slovenská republika, simkovic.miso@gmail.com

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.